

Teorija o općenarodnoj državi

Borivoje Pupiće

I

Fenomen države je već od najranijeg vremena zaokupljao pažnju čovjeka i njegove misli. On je, ako ne najznačajniji, ali svakako jedan od centralnih predmeta čovjekovog teorijskog i znanstvenog interesa. Ne samo pravnici, a do unatrag vijek-dva ni samo pravnici, već svaki iole značajniji filozof, historičar i sociolog bavio se fenomenom države.

Država i njezino mjesto u historiji obično se shvaćaju na dva dijametralno suprotna načina. Dok je jedni brane ili čak diviniziraju, drugi je napadaju i osuđuju. Pisci vladajućih klasa, a u prošlosti su se gotovo isključivo oni bavili pitanjem države, razumije se po sebi, imali su pozitivan stav o državi. Istina, u njihovim je stavovima bilo i variranja, pa čak i znatnijih, ali i jedna zajednička crta: apologija države. Anarhisti su pak vidjeli samo negativne strane države. Oni, naravno, napadaju državu i traže njezino ukidanje. I marksistički pisci¹⁾ skloni su da s jedne strane više naglašavaju negativne strane države u prošlosti, dok su s druge strane isto tako skloni da se blagonaklono odnose prema svojoj socijalističkoj državi, pa da je čak i glorificiraju.²⁾

Polivalentna i protivurječna priroda države sa svoje strane doprinosi ovako suprotnim stavovima i ocjenama o državi. Naime, tu se samo jedna — pozitivna ili negativna — strana države vidi i apsolutizira, a nije spoznat i dat fenomen države u njegovom totalitetu. Ne uzima ga se u njegovoj pravoj i punoj historijskoj opredijeljenosti, pa čak, često, i onda kad ga se definira kao historijsku kategoriju. Međutim, država nije ni apsolutno dobro, a niti apsolutno zlo, već nužna, zakonita i progresivna institucija u određenoj etapi društvenog razvoja. To je etapa klasnog društva.³⁾

Država je, dakle, s jedne strane ustanova koja je omogućila dalji razvoj društva, ali je s druge strane to ona uvijek i činila na

1) Ne i klasični marksizma.

2) To dolazi do izražaja u teorijama o neeksploatorskim, slobodnim i općenarodnim državama.

3) »Država, dakle, nikako nije društvu izvana nametnuta sila; isto ako ona nije utjelovljenje moralne ideje, slika i utjelovljenje razuma, kako tvrdi Hegel. Ona je, naprotiv, proizvod društva na određenom stupnju razvoja; ona je priznanje da se to društvo zaplelo u nerazrješivu protivurječnost sa samim sobom, da se pocijepalo na nepomirljive suprotnosti koje je nemoćno savladati. A da ove suprotnosti, klase sa suprotnim ekonomskim interesima, ne bi u jalovoj borbi iscrpljivale i sebe i društvo, postala je neophodna sila koja prividno stoji iznad društva i koja treba da ublažava konflikt, da ga drži u okviru granica »poretka«; a ta sila koja je proizašla iz društva, ali koja se stavlja iznad njega i sve se više otuđuje od njega jest država«. F. Engels, Poriijeklo porodice, privatnog vlasništva i države, Zgb., 1950, str. 174.

taj način što je štitila i unapređivala način proizvodnje kojeg je bila nosilac vladajuća klasa, pa je time uvijek i bila sredstvo za zaštitu njezinih klasnih interesa. Država je upravo zato institucija u kojoj se stiču i prelamaju osnovne suprotnosti klasnog društva, prije svega ona glavna: između eksploatatora i eksploatiranih. Baš zato, kako pravilno primjećuje Lenjin, u učenju o državi ispoljava se borba klasa, koja nalazi svoj izraz u pogledima na državu, njezinom značaju i mjestu u društvu.⁴⁾ U ovoj činjenici, tj. njezinoj klasnoj prirodi, nalaze svoje objašnjenje sve one brojne teorije o apologiji i mistifikaciji države.⁵⁾

No država nije od manjeg interesa ni za socijalističku teoriju i praksu. Ovo stoga što je država centralno pitanje socijalističke revolucije. Dva su razloga tome. Prvi: s obzirom da je buržoaska država ona organizirana snaga i sila koja štiti preživjeli sistem društvenih odnosa, to upravo protiv nje mora biti upravljena akcija u socijalističkoj revoluciji; ona mora prije svega biti uklonjena kako bi se oslobodio put izgradnji novog društva.⁶⁾ I drugi: kako je država posebna i od većine društva otuđena organizacija, a zadaća je socijalizma i komunizma ukidanje svih oblika čovjekove otuđenosti, to pitanje o državi postaje glavno pitanje prelaznog razdoblja. I jedan i drugi razlog zahtijevaju potpunu naučnu jasnoću o državi, njezinoj suštini, mjestu i ulozi u historiji. Prvi, jer samo tada će akcija subjektivnog faktora biti upravljena na pravo mjesto i u pravo vrijeme i biti osigurana pobjeda socijalističke revolucije. A drugi, jer uspješnost izgradnje novog socijalističkog i komunističkog društva zavisi također od naučno jasnog nedvojbenog stava u pitanju o državi prelaznog razdoblja: o državi koja to više i nije u pravom smislu riječi; o državi koja je to svakim danom sve manje, i mora biti sve manje; o državi koja izumire, i mora da izumire; treba, zapravo, imati naučno ispravan stav o čitavoj prelaznoj epohi, i na taj način dovesti do kraja pobjedu socijalističke revolucije.

Nisu zato klasici marksizma slučajno posvetili pitanju države uopće, i diktature proletarijata posebno, značajan dio svog opusa. A Lenjin, kojem je zapalo u dio da oživotvori revoluciju i praktično realizira učenje marksizma o državi, odnosno da počne s njegovim realiziranjem u zaostaloj društvenoj sredini Rusije, posebno se i iscrpno bavio pojavom države.⁷⁾

II

Pitanje države, na taj način, nije nikad ni bilo samo akademsko, čisto teorijsko pitanje. Naprotiv, ono je uvijek bilo, a u socijalizmu više nego ikad ranije, pitanje od krupnog i najkrupnijeg praktično-političkog značaja. Sovjetska teorija o općenarodnoj dr-

4) V. I. Lenjin, »O državi«, Djela, Moskva, 1955, t. 29, str. 435.

5) Naravno ne uvijek svjesno, već ponekad iskreno vjerujući u njihovu naučnost. Tako se država proglašava ustanovom za moralno usavršavanje građana, produktom volje božje, ova ploćenjem apsolutnog duha, suštog razuma, organizmom, pravnom osobom, identificira se s narodom (ili da je ona njegov organizirani i najviši proizvod, ugovorna zajednica), ukupnošću teritorija, stanovništva i vlasti, personifikacijom prava, predstavnikom općezajedničkih, dakle solidarnih interesa u društvu itd. itd. Tu se, dakle, država i idealizira i hipostazira, samo da bi se sakrila njezina prava suština: da je ona organizacija klasnog gospodstva.

6) Nasilnim ili mirnim putem, već prema prilikama, ali to je *conditio sine qua non* pobjede socijalističke revolucije uopće.

7) Misli se na radove neposredno pred oktobarsku revoluciju kao i na one do kraja života, u kojima se Lenjin uvijek vraćao pitanju države.

žavi tu ne predstavlja nikakav izuzetak. Ona je također izraz nastojanja da se na sadašnjem stupnju razvoja sovjetskog društva doprinese rješavanju njegovih protivurječnosti i suprotnosti uopće, i političke nadgradnje posebno.⁸⁾ Ova je teorija inaugurirana u Programu Komunističke partije Sovjetskog Saveza, usvojenom na XXII kongresu.⁹⁾ Ona je na taj način postala zvanični stav Sovjetske partije u tom pitanju. Sovjetska teorija je bezrezervno i jednodušno prihvatila stanovište Programa KPSS. Evo osnovnih stavova te teorije i sovjetskih teoretičara.

Sovjetski teoretičari dijele prelazni period u dvije posve odvojene faze, koje se međusobno razlikuju kako u osnovnim društvenim odnosima, tako i u društvenoj nadgradnji i posebno državnoj: na fazu izgradnje socijalizma — do potpune i konačne pobjede — i fazu razvijene izgradnje komunizma. Svakoj od ovih faza odgovara i njoj poseban »vid« države.¹⁰⁾ Prvoj — država diktature proletarijata, a drugoj — općenarodna država. Zapravo i u prvoj fazi sovjeti razlikuju dva njezina perioda: period »čiste« diktature proletarijata, do tridesetih ili sredine tridesetih godina, i period prerastanja države diktature proletarijata u općenarodnu državu, koji se završava sredinom pedesetih godina.

U prvom periodu prve faze stvaraju se istina bitni, ali ipak tek osnovni uvjeti i pretpostavke za izgradnju socijalističkog društva. To su: podruštvljenje sredstava za proizvodnju, kolektivizacija sela, uništenje klasa kapitalista i posjednika i dr. S promjenama u ekonomici teku i promjene u klasnoj strukturi stanovništva. Tako već sredinom tridesetih godina radnici, službenici i kolhozno seljaštvo čine preko 90% stanovništva (ostalo su sitni poljoprivrednici i obrtnici), dok su posjednici, krupna i sitna buržoazija potpuno iščezli.¹¹⁾

Završetak ovog perioda označava početak perioda socijalizma, ali i početak procesa prerastanja države diktature proletarijata u općenarodnu državu.¹²⁾ Naime, s jedne strane nasilna strana diktature proletarijata počinje slabiti i nestajati, jer nestaju eksploatatori i njihov otpor, a s druge strane socijalna osnova diktature proletarijata postaje sve šira, u čemu sovjetski autori i vide početak tog procesa.¹³⁾

Međutim, proces prerastanja države diktature proletarijata u općenarodnu državu u Sovjetskom Savezu trajao je dugo, smatraju sovjetski teoretičari. On se završio nakon XX kongresa i uspostavljanjem lenjinskih normi u partijskom i državnom rukovodstvu.¹⁴⁾ To se objašnjava složenim unutrašnjim i vanjskim uvjetima i prilikama. Likvidacija eksploatatorskih klasa i eksploatacije, stvaranje uvjeta koji će onemogućiti povratak odnosa eksploatacije, razvoj socijalističke demokracije jačanjem moralno-političkog i ideološkog jedinstva sovjetskog društva, sve je to nastajalo polako i postepeno. Pripreme za rat, rat i poslijeratne prilike, te kult ličnosti otežavali su i usporavali to kretanje.¹⁵⁾

8) Kako i koliko to ona doprinosi, i da li uopće doprinosi, drugo je pitanje.

9) XXIII kongres nije našao za potrebno da tu bilo što mijenja.

10) Lepeškin, »Program KPSS i neka pitanja teorije sovjetske socijalističke države«, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, br. 12/62, str. 10.

11) Teorija države i prava, Moskva, 1962, izd. Akademija nauka SSSR, str. 221.

12) Ibidem, str. 222.

13) Na istom mjestu.

14) Ibidem, str. 223.

15) Na istom mjestu.

Dakle, stvaranje jedinstvenog socijalističkog sistema privrede u gradu i selu, nestanak klasa eksploatatora, preobražaj seljaštva u socijalističku klasu, nastanak nove socijalističke inteligencije, preobražaj i same radničke klase, sve je to imalo za rezultat nastanak punog moralno-političkog jedinstva sovjetskog društva.¹⁶⁾ U takvim uvjetima diktatura proletarijata postaje suvišna i nestaje. Nestaje jer nema koga da tlači, jer je osigurana potpuna i konačna pobjeda socijalizma i, po sili logike ovog razvoja, ona se transformira u općenarodnu državu — u izraz interesa i volje cijelog naroda.¹⁷⁾ Završetak ovog procesa vezan je i uz nastanak svjetskog socijalističkog sistema i iščezavanje kapitalističkog okruženja Sovjetskog Saveza.

Marksistička definicija države kao sredstva klasne vladavine ili mašine za ugnjetavanje potčinjene klase neprimjenjiva je na općenarodnu državu, kažu izričito sovjetski pisci.¹⁸⁾ Neprimjenjiva je jer se ovdje država po prvi put u historiji javlja kao natklasni i općenarodni fenomen. Država diktature proletarijata bila je država jedne klase, pa prema tome na nju je i primjenjiva marksistička definicija države.¹⁹⁾ Općenarodna država i država diktature proletarijata su države jednog istog historijskog tipa — socijalističkog. Ovo bi proizlazilo iz fakta što se općenarodna država ne razvija na razvalinama diktature proletarijata, već njezinim razvojem, tj. izrasta iz diktature proletarijata i nastavlja i završava započeti rad na izgradnji komunističkog društva.²⁰⁾

Diktatura proletarijata, na taj način i u takvim uvjetima, prestaje postojati. A država kao općenarodna organizacija ostaje sve do potpune izgradnje komunizma. Država u procesu izgradnje komunističkog društva ima ne samo najznačajnije mjesto već njezina uloga stalno dobiva na značaju.²¹⁾ Ovako određenje mjesta i uloge države u prelaznom razdoblju, smatraju sovjetski teoretičari, nanosi odlučan udarac revizionistima, po kojima bi država nestala već u stadiju prelaska socijalizma u komunizam, čak u uvjetima kad još nije završen prelaz u socijalizam i kad još nisu u potpunosti likvidirane klase eksploatatora. Stav revizionista (kojih?) naziva se anarhističkim izvrtanjem marksizma i vodi slabljenju snaga socijalizma, a posebno u uvjetima kad još postoji imperijalizam i opasnost napada od strane imperijalizma.²²⁾

Put razvoja socijalističke države i državnosti u SSSR-u proglašava se općom zakonitošću razvoja države u prelaznom razdoblju. »Kao što je prelaz k višoj fazi komunizma nemoguć bez socijalističkog stadija razvitka, tako se i prelaz u komunističko društveno samoupravljanje ne može ostvariti bez transformacije države diktature proletarijata u općenarodnu državu«. Tri procesi već su počeli u zemljama narodne demokracije (i u Jugoslaviji), u biti jednako i iz istih razloga kao i u Sovjetskom Savezu.²³⁾

16) Ibidem, str. 220—222.

17) Ibidem, str. 226.

18) Ibidem, str. 227.

19) Na istom mjestu.

20) Ibidem, str. 224—225.

21) Ibidem, str. 229—229.

22) Na istom mjestu.

23) Ibidem, str. 224. U ovom radu ne obuhvaćamo teoriju o općenarodnoj državi u ostalim istočnoevropskim socijalističkim zemljama. Okviri jednog članka su za to preuski, ali to nije ni potrebno jer se tu ionako ponavljaju samo stavovi sovjetske teorije.

I na kraju evo stava Programa KPSS koji je osnova cijele te teorije:

»Osiguravši punu i konačnu pobjedu socijalizma — prve faze komunizma — i prelaz društva u razvijenu izgradnju komunizma, diktatura proletarijata ispunila je svoju historijsku misiju i s tačke gledišta zadaća unutrašnjeg razvoja prestala je biti neophodnom u SSSR-u. Država, koja je nastala kao država diktature proletarijata, pretvorila se u novoj, suvremenoj etapi u općenarodnu državu, u organ koji izražava interese i volju cijelog naroda. Kako je radnička klasa — najnaprednija, organizirana snaga sovjetskog društva, ona ostvaruje svoju rukovodeću ulogu i u periodu razvijene komunističke izgradnje. Ispunjenje svoje uloge rukovodioca društva radnička klasa završava s izgradnjom komunizma, kad iščeznu klase.

Partija polazi od toga da diktatura proletarijata prestaje biti neophodnom ranije nego što država izumre. Država, kao općenarodna organizacija, ostaje do pune pobjede komunizma. Izvršavajući volju naroda, ona je pozvana da organizira stvaranje materijalno-tehničke baze komunizma, da preobrazi socijalističke odnose u komunističke, da ostvari kontrolu mjere rada i potreba, da osigurava porast blagostanja naroda, da čuva prava i slobode sovjetskih građana, socijalistički pravni poredak i socijalističku sopstvenost, da odgaja narodne mase u duhu svjesne discipline i komunističkog odnosa prema radu, da brižno osigurava obranu i sigurnost domovine, da razvija bratsku suradnju sa socijalističkim zemljama, da unapređuje djelo svjetskog mira i održava normalne odnose sa svim zemljama.«²⁴⁾

III

Sovjetska teorija o općenarodnoj državi zahvaća mnoga i značajna pitanja teorije države i države uopće. No kako je ona prije svega teorija o samoj suštini i pojmu države — suštini i pojmu diktature proletarijata, i kako držimo da ta teorija u ovim kardinalnim pitanjima države odnosno diktature proletarijata griješi, to ćemo je pokušati razmotriti samo s ova dva aspekta.²⁵⁾ Pri tom nije uopće potrebno ulaziti u pravilnost ocjena suvremenih društvenih procesa u SSSR-u, koje su naprijed dali sovjetski pisci. Nije — jer se ovdje postavlja i rješava pitanje šta je to država uopće, i šta je to diktatura proletarijata, te da li je uopće moguće tako nešto kao općenarodna država. Mogu se čak i prihvatiti kao ispravni stavovi sovjetskih autora (mada su ipak preoptimistički) o sadržini društvenih odnosa i procesa danas u Sovjetskom Savezu, pa ipak to ne bi išlo u prilog njihovim teorijama. Naprotiv. Ukoliko su ti procesi stvarniji, utoliko su i njihove teorije manje stvarne, manje u skladu s pojmom države odnosno diktature proletarijata.

Greška je sovjetskih teoretičara i njihove teorije o općenarodnoj državi, svakako, uvjetovana i pogrešnim shvaćanjem prelaznog

24) Vidi Program KPSS, »Pravda« od 2. XI 1961. str. 7.

25) Ostala pitanja ili uopće neće biti tretirana, ili tek koliko je potrebno da bi se dao odgovor na osnovno pitanje. Ali ni ovo, naravno, u jednom članku ne može biti iscrpljeno — za to bi bila potrebna cijela i opširna studija.

razdoblja. Oni, naime, ne vide taj period kao jednu cjelinu, jedan dijalektički proces u kome se isprepliću elementi starog i novog, sa stalnom tendencijom porasta elemenata novog i potiskivanja starog, jednako i u bazi i u nadgradnji. Oni, mada to izričito ne kažu, u stvari dijele prelazno razdoblje na odvojene i samostalne faze kojima odgovaraju i posebni oblici i vrste političke nadgradnje. Prva konzekvenca ovakve u stvari metafizičke diobe i shvaćanja prelaznog razdoblja je njihov stav o diktaturi proletarijata.

Kako se shvaćanje diktature proletarijata, koje su dali klasici marksizma u svojim radovima, uopće, uzima kao pravilno i potpuno, sovjetski teoretičari također verbalno polaze od tog shvaćanja, od njega polazimo i mi.²⁶⁾

Prve misli o diktaturi proletarijata i ujedno prvo njezino definiranje nalazimo u Komunističkom manifestu, gdje se ona određuje kao država, tj. proletarijat organiziran kao vladajuća klasa.²⁷⁾ Marks se ovim pitanjem bavi u »XVIII brimeru Luja Bonaparte«, no cjelovito učenje o diktaturi proletarijata nalazimo kod Marksa tek u III odjeljku »Građanskog rata u Francuskoj«.²⁸⁾

Osnovna nit koja se javlja već u Manifestu i dosljedno provlači kroz cijeli opus klasika marksizma o diktaturi proletarijata jest da pod njom podrazumijevaju, prije svega, državu prelaznog perioda. Mada je Marks u »Građanskom ratu u Francuskoj« dao teoriju diktature proletarijata, smatramo da su Engels i Lenjin sažeto najbolje definirali i diktaturu proletarijata i državu, a posebno državu prelaznog razdoblja, pa je zato nužno navesti ta odlučna mjesta klasika marksizma. Evo tih misli:

»Proletarijat zauzima državnu vlast i pretvara sredstva za proizvodnju najprije u državnu svojinu. Ali samim tim on ukida i sama sebe kao proletarijat, ukida sve klasne razlike i klasne suprotnosti, pa s tim i državu kao državu. Dosadašnjem društvu koje se kreće u klasnim suprotnostima bila je potrebna država, to jest organizacija eksploatatorske klase datog vremena, radi održanja općih uslova njene proizvodnje, a poimence radi nasilnog održavanja eksploatirane klase u potčinjenosti uslovljenoj postojećim načinom proizvodnje (u ropstvu, kmetstvu ili položaju najamnih radnika). Država je bila zvanični predstavnik cijelog društva, ujedinjavala je društvo u jednu vidljivu organizaciju, ali ona je tu ulogu ispunjavala samo ukoliko je bila država one klase koja je za svoje doba bila predstavnik cijelog društva: država građana — vlasnika robova u starom vijeku, država feudalnog plemstva u srednjem vijeku, država buržoazije u naše doba. Kad najzad stvarno postane predstavnik cijelog društva, ona postaje suvišna.

Kad ne bude ni jedne društvene klase koju treba držati u potčinjenosti, kad skupa s klasnom vladavinom i s borbom za individualni opstanak, zasnovanom na dosadašnjoj anarhiji proizvodnje, budu uklonjeni sukobi i ekscesi koji otuda proističu, onda više nema koga da se tlači, onda iščezava potreba za državnom vlašću koja danas vrši tu funkciju. Prvi akt u kome država stvarno istupa kao predstavnik cijelog društva — prisvajanje sredstava za proizvodnju u ime

26) Naravno, jer držimo da je takvo određenje diktature proletarijata ispravno.

27) Marks—Engels, Izabrana djela, Bgd, 1949, t. I str. 33.

28) Ibidem, str. 493—508.

društva — ujedno je i njen posljednji samostalan čin kao države. Miješanje državne vlasti u društvene odnose postaje malo-pomalo suvišno i onda samo od sebe prestaje. Mjesto vladavine nad ljudima dolazi rukovanje stvarima i upravljanje procesom proizvodnje. Država ne biva 'ukinuta', ona *izumire*. S ovog stanovišta treba ocjenjivati frazu o 'slobodnoj narodnoj državi', podesnu za privremene agitacione svrhe, ali nezadovoljavajuću u naučnom pogledu: a s tog stanovišta treba suditi i zahtjev takozvanih anarhista da državu treba ukinuti od roku od 24 sata».²⁹⁾

A Lenjin je komentirajući ove misli u »Državi i revoluciji« rekao:

»Prvo. U samom početku tog razmatranja Engels kaže da proletarijat, uzimajući državnu vlast, 'samim tim ukida državu kao državu'. Što to znači, o tome 'nije uobičajeno' misliti. Ovo se obično ili potpuno ignorira, ili se smatra kao nekom Engelsovom 'hegelijanskom' 'slabošću'. U stvari, u ovim riječima kratko je izraženo iskustvo jedne od najvećih proleterskih revolucija, iskustvo Pariske komune od 1871. godine, o čemu ćemo podrobnije govoriti kad na to dođe red. U stvari, Engels ovdje govori o 'ukidanju' države *buržoazije* od strane proleterske revolucije, dok se riječi o izumiranju odnose na ostatke *proleterske* državnosti *poslije* socijalističke revolucije. Buržoaska država, po Engelsu, ne 'izumire', nego nju 'ukida' proletarijat u revoluciji. Izumire, poslije te revolucije, proleterska država ili poludržava.

Drugo. Država je 'posebna sila za ugnjetavanje'. Ta Engelsova sjajna i izvanredno duboka definicija data je ovdje potpuno jasno. A iz nje proističe da 'posebna sila za ugnjetavanje' proletarijata od strane buržoazije, milijuna trudbenika od strane šačice bogataša, mora biti zamijenjena 'posebnom silom za ugnjetavanje' buržoazije od strane proletarijata (diktatura proletarijata). U tome se i sastoji 'ukidanje države kao države', U tome se i sastoji 'akt' uzimanja u svoje ruke' u ime društva, sredstava za proizvodnju«.³⁰⁾

U gornjim mislima sadržano je sve što je odlučno za naučno poimanje diktature proletarijata. Ona je organizacioni oblik društva u periodu prelaza iz kapitalizma u komunizam — ona je vlast radničke klase ili radnih masa koje grade socijalističko i komunističko društvo, ili ona je društvena sadržina vlasti tog perioda. Odavde proizlazi da je teško fiksirati i kratko definirati fenomen diktature proletarijata. Ovo stoga što je to pojava prelaznog perioda koja sadrži u sebi i staro i novo. Staro koje više nije staro i novo koje nije još novo; pa je teško obuhvatiti fiksnim pojmom ono što gotovo i nema fiksnosti, što se nalazi u stalnom procesu kretanja i mijenjanja. Zato držimo da se fenomen diktature proletarijata može samo šire i opisno izraziti. On je:

- a) država i nije država;
- b) klasna vladavina i nije klasna vladavina;
- c) vlast radničke klase i nije vlast radničke klase;

29) Engels, »Anti-Dühring, Zgb, izd. »Naprijed«, str. 294—295.

30) Lenjin, »Država i revolucija«, Zgb, 1957, str. 22—23.

- d) politički fenomen i nije politički fenomen;
- e) diktatura i nije diktatura;
- f) vlast i nije vlast.³¹⁾

aa) Diktatura proletarijata je s jedne strane država, jer ona još uvijek predstavlja i posebnu organizaciju sile, koja se ne može poistovetiti s društvom ili »oružanim narodom«. Ali s druge strane ona više i nije država, jer je država uvijek bila organizacija manjeg dijela društva, a diktatura proletarijata je vlast radničke klase ili radnih masa koje čine ogromnu većinu stanovništva. Tu se država počinje identificirati s društvom, ali time i upravo zato počinje prestajati biti država.

bb) Akt podruštvljenja sredstava za proizvodnju čini da diktatura proletarijata nije više u pravom smislu klasna vladavina. Nije, jer je klasna vladavina također bila uvijek vladavina neznatne manjine, a ovdje vlada većina. Ali još više zato što je ovim aktom ukinut osnov podjele društva na klase: privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. No kako s druge strane, jednako kao što klase nisu nastale jednim aktom niti u jednom trenutku, one isto tako ne mogu ni nestati, a posebno njihovi ostaci, u jednom trenutku, već u procesu kako budu nastajali uvjeti za to, pa je ona utoliko i klasna vladavina.

cc) Upravo zato što klase u pravom smislu tu i ne postoje, ne bi se moglo, bar ne ostavši strogo u granicama naučnog postupka, govoriti o vlasti radničke klase. Tim više što je ona i ne vrši sama, već u savezu s ostalim do tada eksploatiranim slojevima i društvenim grupama. Ali s druge strane, budući da rukovodstvo u toj vlasti pripada društvenoj grupi, koja je do tog akta bila radnička u pravom smislu te riječi, i budući da klase nestaju u jednom procesu, to se može govoriti i o vlasti radničke klase.

dd) Kako je samo klasna vlast politička vlast, to je diktatura proletarijata s jedne strane već dobrano apolitička vlast, tj. prestaje biti vlast, jer je to vlast većine i s tendencijom stalnog povećanja društvenih elemenata u vlasti, u čemu se i sastoji nestajanje i vlasti, i države. No ovdje su s druge strane sačuvani znatni ostaci političkih elemenata, pa je to na taj način i utoliko i politička vlast.

ee) Iz svih ovih razloga diktatura proletarijata i nije više diktatura. Ovo zato što je pod diktaturom uobičajeno podrazumijevati vlast jednog samodršca ili manje grupe odnosno klase. Ovdje se pak radi o vlasti daleko većeg dijela stanovništva. Ali ipak s obzirom na to što još uvijek sadrži u sebi i elemente prave diktature u odnosu na dojučerašnje eksploatatore, to je ona i diktatura.

ff) Ovakve osobine diktature proletarijata daju joj s jedne strane karakteristike vlasti, jer se tu radi o nametanju volje u pravom smislu. Ali kako je to slučaj u odnosu na manji dio društva, a s druge strane je ona vladavina većine ili čak ogromne većine naroda, pa se za nju i ne javlja kao nametanje tuđe volje, to ona utoliko i nije više vlast u pravom smislu.

31) Fenomen diktature proletarijata ne iscrpljuje se u ovom. On obuhvata sve one oblike u kojima i kroz koje se vrši vlast i politički uticaj radnih masa. Na današnjem stupnju razvoja čak i procese društvenog samoupravljanja, mada oni predstavljaju negaciju i diktature proletarijata i državnosti uopće.

Iz gore rečenog (od aa do ff) proizlazi da diktatura proletarijata nema ni pravo naučno ime. Naime, pod proletarijatom se podrazumijeva društvena grupa koja nema sredstava za proizvodnju, već svojim radom, odnosno iznajmljivanjem svoje radne snage pribavlja sebi sredstva za život. A ovdje ta sredstva pripadaju društvu, dakle i onima koji su do jučer bili proleter, a danas to više nisu, jer su zajedno s cijelim društvom (kojeg su naravno samo dio) vlasnici sredstava za proizvodnju. Uz to kako smo vidjeli pod ee), ni sam naziv diktatura nije ispravan, tačnije, nije to u svom najvećem dijelu.

Sve ove oznake ima diktatura proletarijata od samog početka, tj. od onog prvog i posljednjeg samostalnog akta države kao države. Naravno da zavisi, i mora zavisiti, od uvjeta zemlje u pitanju koliko i kako će se one razvijati. Zaostaliya društvena sredina, nepovoljnije unutrašnje i vanjske prilike imat će za posljedicu sporije nastajanje i razvijanje ovih procesa, ali oni moraju karakterizirati socijalističku revoluciju i diktaturu proletarijata. Njihovo izostajanje značilo bi samo jedno: da se u konkretnom slučaju i ne radi o socijalističkoj revoluciji i diktaturi proletarijata. Ti procesi, s razvojem novog socijalističkog društva dobivaju i po opsegu i po dubini, tj. sve više se podružuju proces društvenog života i rada — sve se više sužava sfera države, odnosno diktature proletarijata. Sve su to zapravo razne strane procesa izumiranja diktature proletarijata — izumiranja države. Na taj način su faze razvoja diktature proletarijata ujedno i faze njezinog nestajanja, faze postepenog nastanka novih, slobodnih, društvenih asocijacija.

Ako se ovako uzme diktatura proletarijata, onda je posve razumljivo da se ona ne ograničava, i ne može ograničiti tek na fazu izgradnje osnova socijalističkog društva, ili do stupnja razvijenog socijalizma, odnosno, kako kažu sovjetski autori, »do potpune i konačne pobjede socijalizma i prelaza u razvijenu izgradnju komunističkog društva«. Naprotiv, ovako shvaćena diktatura proletarijata, karakterizira cijelo razdoblje do pune izgradnje komunizma. Njezina historijska zadaća i mjesto i sastoji se i završava tek s izgradnjom novog, komunističkog društva i slobodnih društvenih asocijacija koje dolaze na njezinu smjenu. Izgradnja razvijenog socijalističkog društva i prelaz na izgradnju komunizma onda ne čini suvišnom diktaturu proletarijata, već joj daje nove oblike, puni ih novom sadržinom — ona se dakle mijenja, transformira sve više, dok se u tom procesu ne rastvori i nestane u novoj društvenoj organizaciji, ali i ostaje u određenom vidu sve do završetka tog procesa.

Ovako su shvaćali diktaturu proletarijata i klasici marksizma. Marks na primjer u »Kritici Gotskog programa« određuje njezino mjesto i ulogu na ovaj način:

»Između kapitalističkog društva i komunističkog društva leži period revolucionarnog preobražaja prvog u drugo. Njemu odgovara i politički prelazni period, i država tog perioda ne može biti ništa drugo osim revolucionarna diktatura proletarijata.«³²⁾

A Lenjin, braneci Marksovo učenje od oportunizma i Kauckog posebno, kaže:

32) Marks—Engels, »Izabrana djela«, Bgd., 1950, t. II str. 23.

»Dalje, suštinu Marksovog učenja o državi shvatio je samo onaj tko je razumio da je diktatura *jedne* klase neophodna ne samo za svako klasno društvo uopće, ne samo za *proletarijat* koji je oborio buržoaziju nego i za cio *historijski period* koji odvaja kapitalizam od 'društva bez klasa', od komunizma. Forme buržoaskih država veoma su različite, ali suština im je ista: sve te države su na ovaj ili onaj način, ali u krajnjoj liniji obavezno *diktatura buržoazije*. Prijelaz od kapitalizma ka komunizmu, naravno, odlikovat će se ogromnim obiljem i raznovrsnošću formi, ali suština će pri tome biti neizbježno ista: diktatura proletarijata.³³⁾

Dakle, stav osnivača naučnog socijalizma je nedvojben: diktaturu proletarijata oni su predvidjeli za cijeli prelazni period — sve do pune pobjede komunizma. On je posve razumljiv kad se ima u vidu da su klasici marksizma pod diktaturom proletarijata podrazumijevali državu prelaznog perioda, odnosno državu u nastajanju.

Ove decidirane misli o diktaturi proletarijata, odnosno o socijalističkoj državnosti, što je od odlučnog značaja, sadržane su u djelima posvećenim upravo pitanju države, odnosno diktature proletarijata. Nisu, dakle, rezultat slučaja, nisu izgovorene ili napisane u kakvom perifernom razmatranju i kontekstu. One na taj način predstavljaju stav klasika marksizma u pitanju diktature proletarijata. Na isti način Lenjin tretira ovaj problem i u ostalim svojim radovima posvećenim diktaturi proletarijata, kao npr. u djelima: »Proleterska revolucija i renegat Kaucki«, »Veliki počini«, »Naredni zadaci sovjetske vlasti«, »O državi« itd. Lenjin nigdje i ne uzima drugačije diktaturu proletarijata i ničim ne daje osnova za drugačije njezino shvaćanje.

Sovjetski pisci se, doduše, u svom stavu da diktatura proletarijata završava svoju historijsku misiju i nestaje s potpunom pobjedom socijalizma i prelaskom u razvijenu izgradnju komunističkog društva pozivaju na Lenjina. Oni uporno ponavljaju da je baš Lenjin vezivao diktaturu proletarijata za taj stupanj, odnosno do tog stupnja u razvoju novog društva. Uporište su im dva mala Lenjinova rada: »Predgovor izdanju rada: O obmani naroda parolama slobode i jednakosti« i »Pozdrav mađarskim radnicima«.

Lenjin je, istina, u određenom kontekstu izgovorio riječi, koje ako se izdvoje (smije li se to?) iz tog konteksta, mogu se interpretirati ovako i onako. A koje su to riječi i povezano s čime su izgovorene? Da li su to riječi koje imaju zadaću da definiraju diktaturu proletarijata i odrede njezine historijske okvire, ili su to riječi koje se odnose na posve drugi sadržaj? Ovo posljednje je tačno. Lenjin u prvom slučaju, u spomenutom Predgovoru, u uvjetima građanskog rata u Rusiji, u uvjetima napora da se okupe oko proletarijata svi eksploatirani, upozorava da se ne nasjedne lažnim parolama o slobodi, jednakosti i sl. »obrazovanih«, demokrata, socijalista, socijaldemokrata, socijalrevolucionera itd. i traži odlučnu klasnu borbu svih ugnjetenih kako bi se onemogućila restauracija

33) Lenjin, »Država i revolucija«, Zgb., 1957, str. 40—41.

buržoazije i omogućila pobjeda revolucije.³⁴⁾ A u drugom slučaju, tj. »Pozdravu mađarskim radnicima«, Lenjin također upozorava i savjetuje mađarske radnike šta treba da poduzmu da bi se osigurala revolucija i socijalistička izgradnja. Svrha je, dakle, i u jednom i u drugom slučaju, upozorenje da se ne zapadne u moguće greške, a ne definiranje diktature proletarijata i određenje njezinog historijskog mjesta i uloge. To se uostalom u jednom pozdravu, ili u isto tako malom predgovoru, nije ni moglo učiniti. Zatim, ovo čak nisu ni samostalne misli eLnjina, već riječi sadržane i istrgnute iz spomenutog konteksta. Dakle, neodrživo je pozivanje na istrgnute riječi, koje se odnose na posve drugi sadržaj, tim više kad postoje ne samo odvojene riječi, već decidirane misli, pa čak i samostalna djela posvećena tom pitanju.

Sovjetski autori bili su prisiljeni na ovakav postupak da bi opravdali svoju teoriju o općenarodnoj državi. Na to ih je odvela pogrešna polazna pozicija o diktaturi proletarijata. Oni, naime, uzimaju i shvaćaju diktaturu proletarijata kao nasilje, kao diktaturu u doslovnom smislu riječi. Dakle, diktatura proletarijata je nasilje nad svrgnutim eksploatorima, a kako su iščezle klase eksploatora, nema se na koga više primjenjivati nasilje, pa po prirodi stvari, zaključuju ovi autori, iščezava i diktatura proletarijata — pretvara se u općenarodnu državu.³⁵⁾

Međutim, svođenje diktature proletarijata na nasilje, kao što se to ovdje radi, pogrešno je. Nasilje je, istina, jedna od njezinih karakteristika, iz prostog razloga jer je ona vlast. Nasilna strana posebno je naglašena u razdoblju neposredno nakon završetka oružanog dijela revolucije (razumije se još više u toku građanskog rata). Ali diktatura proletarijata nije isključivo nasilje, pa čak ni prvenstveno, ni u ovom razdoblju. Ona je vlast radnih masa — u ovoj fazi prije svega radničke klase — i za nju je od samog početka esencijalna njezina organizatorno-stvaralačka i odgojna uloga. S izgradnjom novog društva sve više slabi i postepeno nestaje nasilna strana diktature proletarijata, ali ne iščezava druga, bitnija njezina strana. Naprotiv, ona dobiva na značaju.³⁶⁾ No ovaj proces, kako je već naprijed rečeno, ujedno je i proces nestajanja diktature proletarijata i države, a što nisu u stanju da shvate teoretičari općenarodne države.³⁷⁾

Verbalno i ovi teoretičari priznaju da nasilje nije ono što je glavno za diktaturu proletarijata, već da je to njezina druga, organizatorna strana. Ali i samo verbalno, jer oni eksplicitno povezuju nestanak diktature proletarijata uz nestanak njezine nasilne strane. Ovdje ima nešto što se nikako ne da podvesti pod zakone zdrave logike. Naime, kako može iščeznuti jedan fenomen ako iščezava

34) U ovom kontekstu, govoreći o diktaturi proletarijata kao posebnoj formi klasnog saveza proletarijata s neproleterskim eksploatiranim slojevima radnika, Lenjin je rekao da je diktatura proletarijata: »... savez u cilju konačne izgradnje i učvršćenja socijalizma«. A sovjetski pisci su iz ovih četiriju istrgnutih riječi izveli svoj stav o historijskoj determiniranosti diktature proletarijata i pripisali ga Lenjinu. Vidi: Lenjin, Djela, Moskva, 1955, t. 29, str. 351.

35) To je refren koji se stalno ponavlja kod svih teoretičara općenarodne države. Prvi ga je upotrijebio Hruščov u svom referatu o Programu KPSS. Vidi: Hruščov, Izvještaj na XXII kongresu KPSS, Moskva, 1961, Gospolizdat, str. 82.

36) Naravno, ne kao država, već kao njezina negacija.

37) S ovakvim svojim stavom, nimalo se ne bojimo sovjetskih optužbi da smo dogmatici, a vjerovatno i revizionisti. Dogmatici jer eto priznajemo diktaturu proletarijata sve do komunizma, a revizionisti jer u isto vrijeme govorimo o izumiranju države. Ali šta ćemo, mi nismo krivi što je ovaj proces dijalektičan, i što oni nisu u stanju da sagledaju i spoznaju ovu dija lektiku.

ono što je za njega sekundarno, čak i po sovjetskim autorima, a ostaje ono što je za fenomen bitno? Zar za egzistenciju svake pojave nisu odlučne upravo njezine bitne oznake i, zar je ne čini ono što je za nju esencijalno? Bez sumnje! Ne, pojava ne iščezava ako ostaju njezina esencijalna obilježja i ne može iščeznuti, jer je ona čine.³⁸⁾

Tu se, dakle, griješi u određenju diktature proletarijata uopće. Diktatura proletarijata je vlast radnih masa. Ali upravo zato i nije više vlast, i ukoliko postaje punija, utoliko i nestaje kao vlast. Kad se ovako odredi diktatura proletarijata, onda nema ni potrebe, niti ona može prerastati u bilo kakvu novu, pa ni općenarodnu državu; onda je njezin postepeni razvoj i njezina postepena smrt i — naravno — države, čija je ona sadržina.

IV

Općenarodna država — šta je to? Ovo se nikako ne može sve-
sti u granice naučnog shvaćanja fenomena države. Po marksizmu država je organizacija vladajuće klase radi držanja u potčinjenosti eksploatirane klase. Dakle, država je sredstvo u rukama manjeg dijela društva radi eksploatacije njegovog većeg dijela. Pošto je država ovo, a u tome se slažu i sovjetski autori kad raspravljaju o državi uopće, onda ona nikako ne može biti općenarodna organizacija. Jer ako bi ona postala to, ne bi više bila ono što je bila tokom čitave svoje historije, ne bi bila više država.

Poznati Engelsov stav (naprijed citiran u cjelini) u kome se pored ostalog kaže: »Prvi akt u kome država stvarno istupa kao predstavnik cijelog društva — prisvajanje sredstava za proizvodnju u ime društva — ujedno je njezin i posljednji samostalni čin kao države« — nije pravo u oči ovoj reviziji marksističkog učenja o državi. Ovim aktom država, istina, vrši općedruštvenu funkciju, ali upravo zato što u njemu vrši općedruštvenu zadaću, ona time i počinje prestajati da bude država. Dakle, država, dok jeste to, organizacija je vladajuće klase, a kad počinje njezino identificiranje s društvom ili njegovom većinom, onda ona time počinje izumirati — onda ona jest i nije država.

Zašto se zaboravlja ova jednostavna naučna istina o državi? Stalno, i nehotice, asociramo kod ovog pitanja teorije o slobodnoj i narodnoj državi, koje su bile moderne sedamdesetih godina prošlog stoljeća kod njemačkih socijaldemokrata. Te su teorije našle svoj izraz u Gotskom programu. Kritiku ovih teorija dao je Marks u »Kritici« tog Programa, a Engels u pismu A. Bebelu od 18/28. III 1875, te Lenjin u »Državi i revoluciji«. Doduše, sovjeti tvrde da su klasici kritikovali njemačke socijaldemokrate, ne zato što bi njihovi stavovi o državi bili uopće pogrešni, i da ta kritika nije osporavala naučnost uopće teorije o narodnoj državi, već da je u konkretnim historijskim uvjetima Njemačke i kapitalizma ta teorija nenaučna. Žalimo, ali tvrdnje nisu tačne. Kako je ta kritika još uvijek aktuelna, i kako se kod teorije općenarodne države radi u biti o istim greškama, moramo navesti dio iz spomenutog Engelsovog pisma koji se odnosi na tezu o slobodnoj državi:

38) Interesantno i neobjašnjivo: diktatura proletarijata nestaje u SSSR-u, a ostaje ono što je bitno za nju, dok s druge strane država ostaje, iako gubi sve bitne oznake države.

»Slobodna narodna država pretvorena je u slobodnu državu. Gramatički uzevši, slobodna država je država koja je slobodna u odnosu prema svojim građanima, dakle država s despotskom vladom. Trebalo bi napustiti celo to brbljanje o državi, naročito posle Komune, koja više nije bila država u pravom smislu. 'Narodnu državu' su nam anarhisti preko svake mere nabijali na nos, iako već Marksovo delo protiv Prudona (Beda filozofije) i zatim Komunistički manifest direktno kažu da se s uvođenjem socijalističkog društvenog poretka država sama od sebe raspušta (sich auflöst) i nestaje. Kako je pak država samo prolazna ustanova kojom se služimo u borbi, u revoluciji, da bismo nasilno ugušivali svoje protivnike, čista je besmislica govoriti o slobodnoj narodnoj državi: dok je proletarijatu još *potrebna* država, ona mu je potrebna ne u interesu slobode, nego u interesu ugušivanja njegovih protivnika, a čim postane moguće govoriti o slobodi, prestaje država kao takva postojati. Mi bismo stoga predložili da se umesto *država* stavi svugde »Gemeinwesen«, dobra stra nemačka reč, koja vrlo dobro može zameniti francusku reč »komuna«.»³⁹⁾

Dakle, stav osnivača naučnog socijalizma je decidan i kategoričan: slobodna, narodna, a tim više i općenarodna država, nenaučne su konstrukcije i u suprotnosti s pojmom i suštinom države. Pozivanje na nove, socijalističke uvjete i prilike u ovom slučaju je neodrživo. Da, socijalistički društveni odnosi i prilike su dijametralno suprotni u odnosu na one od prije jednog vijeka. Ali ti odnosi i prilike, ako su socijalistički, mogu značiti samo jedno: da se od onog »... prvog i zadnjeg akta...« naovamo napravio jedan, pa makar i mali korak dalje u izgradnji novog društva, što dalje mora značiti da je »nedržava« ili »poludržava« postala još više nedržava ili trećinadržava.

Tu ne može biti riječi o više ili manje narodnoj, tj. općenarodnoj državi, već o višem ili manjem stupnju njezina izumiranja. Tu se, dakle, ne radi i ne može raditi o transformiranju u državu onog što više i nije država — to bi bio korak nazad, već o stalnoj izgradnji novih oblika i vrsta sudjelovanja građana u vršenju društvenih poslova. A ovo je pak izumiranje države, a ne kakva viša faza u njezinom razvoju.

Teorija o općenarodnoj državi je u suštini apologetska, ona idealizira državu. Jer ako je to općenarodna ustanova »izraz interesa i volje svih«, onda je ona nešto idealno, nešto što treba čuvati i kultivirati, ergo: ovjekovječiti. Na ovo se svodi ova teorija, bez obzira jesu li svjesni toga (mislimo da nisu) njezini autori. Ona je samo uskršavanje u novom vidu etatističkih koncepcija. Da je to samo nova varijanta etatizma, svjedoči i činjenica da se tu država proglašava glavnom snagom u izgradnji komunizma. Ovakve teorije mogu, ako se ne uvidi njihova pogrešnost, nanijeti još veću štetu od etatističkih koje su im prethodile. Ovo stoga što su prethodne kao takve spoznate i odbačene i što se nove shvaćaju kao negacija starih i etatizma uopće, a ipak su samo njihova varijanta.

Na taj način ovo pitanje, kao što je uvodno istaknuto, postaje od teoretskog krupno, pa i najznačajnije praktično-političko pitanje prelaznog razdoblja uopće. Subjektivni faktor treba da se ori-

39) Marks—Engels, Izabrana djela, Bgd., 1950, t. II, str. 32.

jentira na likvidiranje, naravno postepeno kako narastaju uvjeti za to, svake državnosti, a ne da širi iluzije i vjeru u državu.

Na dosljedno naučnom stanovištu u pitanju o državi i njezinoj sudbini stoji Program Saveza komunista Jugoslavije. Tu nema ni spomena o kakvim višim ili nižim fazama u razvoju države, već o stalnom i sve dubljem procesu njezinog nestajanja s jedne strane, i nastajanju novih oblika društvene organizacije sa druge strane.⁴⁰⁾

Inače sa sovjetskim teoretičarima možemo se složiti u mnogo čemu što iznose o promjenama u strukturi i transformaciji sovjetskog društva, ali oni to pogrešno kvalificiraju. Tamo gdje stoji i gdje treba vidjeti proces nestajanja države, oni govore o njezinom uzdizanju na viši — svenarodni stupanj. Da se organizacija sovjetskog društva razvija u tom pravcu (drugo je pitanje dokle je stigla), stoji tvrdnja sovjetske teorije, samo to nije viši stupanj u razvoju države, već njezino izumiranje. To je viši stupanj razvoja sovjetskog društva, ali ne i države, jer je taj proces, proces njezine smrti.

*

Sovjetski autori inače smatraju da općenarodna država i država diktature proletarijata pripadaju jednom istom historijskom tipu. Interesantno je da dok ovi pisci s jedne strane vide u prelazu diktature proletarijata u općenarodnu državu kvalitativnu promjenu, s druge strane kvalitativno različite pojave svrstavaju u isti tip (države). Tako na primjer Burlackij kaže da država ovim prelazom, tj. općenarodna država, iz korijena mijenja svoju socijalnu strukturu.⁴¹⁾ A Farberov naziva taj prelaz besprimjernim faktom u historiji.⁴²⁾ Naime, država diktature proletarijata bila bi još organizacija jedne klase, dakle, klasni fenomen, a općenarodna država kao organizacija cijelog naroda ne bi više bila klasni fenomen.

Ovo je neprihvatljivo i pogrešno stanovište o tipovima države. Prvo, to je mišljenje neprihvatljivo, jer ako bi bio pravilan stav sovjetskih pisaca o sadržini te promjene, onda bi se tu radilo o većoj kvalitativnoj promjeni nego u prelazu iz robovlasničke države u feudalnu, ili iz feudalne u buržoasku; to bi zapravo bila kvalitativna promjena ravna onoj na prelazu iz rodovske organizacije kao besklasne u državnu organizaciju kao klasnu, pa je očigledno da se tu ne bi moglo raditi o stvarima istog roda.⁴³⁾ Dogmatizam? Ne, nego pojava ipak mora biti određena, mora imati svoju unutrašnju granicu, tj. mora biti određeni kvalitet. A ovdje bi se radilo o takvoj promjeni koja bi značila punu promjenu kvaliteta, pa naravno da onda kvalitativno različite stvari ne idu i ne mogu ići zajedno. I drugo, tu bi manjkala osnova za razvrstavanje u isti historijski tip države. Države se, naime, dijele na ti-

40) Vidi: Program SKJ, Bgd., 1958, str. 120—124.

41) Burlackij, »O nekim pitanjima teorije općenarodne socijalističke države«, »Sovetskoe gosudarstvo i pravo«, br. 10/62, str. 5.

42) Farberov, »Općenarodna država zakonomjerni rezultat razvoja države diktature proletarijata«, »Sovetskoe gosudarstvo i pravo«, br. 7/62, str. 14.

43) Posve je jasno, da ako robovlasnička, feudalna i buržoaska država pripadaju različitim historijskim tipovima, onda bi tim više država diktature proletarijata i općenarodna država morale pripadati različitim tipovima. Naravno, pod uvjetom da se radi o kvalitativnoj promjeni, kako kažu sovjetski teoretičari. Jer svakako je veća promjena ako se radi o prelasku klasne organizacije u besklasnu, nego ako jedna klasna organizacija biva zamijenjena drugom klasnom organizacijom.

pove (i po sovjetima) prema vladajućoj klasi čije su oruđe (robovlasnička, feudalna i sl.), a ovdje je nemoguće provesti taj opće-prihvaćeni kriterij. Nemoguće ga je provesti jer nema klase čija bi to bila država i čije bi posebne interese unapređivala.

V

I na kraju, nepravilan stav o državi uopće i diktaturi proletarijata imao je za posljedicu i nepravilan stav u pitanju izumiranja države. Etatistička koncepcija mišljenja i ovdje je došla do izražaja. Sovjeti griješe s jedne strane što pod izumiranjem države podrazumijevaju nestanak svake sile uopće, a s druge strane, što početak tog procesa povezuju s društvenim samoupravljanjem.

Poistovećenje izumiranja države s nestankom sile uopće, uvjetovalo je odgađanje tog procesa u nedogled. Naime, u uvjetima postojanja imperijalističke opasnosti ne smije se, po ovom shvaćanju, slabiti snagu sovjetske države. Upravo zato i optužuju sovjetski pisci revizioniste (ne kažu, ali očigledno misle na nas) jer da njihov stav o izumiranju države vodi slabljenju snaga socijalizma. Oni ne vide da izumiranje države ne mora slabiti njezinu moć, posebno u početnim fazama ovog procesa. Oni ne vide da proces područstvljenja društvenog života i rada može odmaknuti daleko, a da ne mora doći do slabljenja, a još manje do iščezavanja klasičnih organa sile. Tu se zapravo brkaju dvije stvari: brka se stanje bez države i proces njezinog nestajanja. Otsustvo svake posebne organizacije sile je bezdržavno stanje, dakle: komunizam. A proces izumiranja države je još uvijek stanje u kome imamo i posebnu organizaciju sile — diktaturu proletarijata; posebnu organizaciju sile koja je to sve manje i manje, dok se ne rastvori i iščezne, ili »uspava« kako je to govorio Lenjin, u slobodnim društvenim asocijacijama.

Vezivanje početka procesa izumiranja države uz društveno samoupravljanje uslijedilo je na temelju pogrešne misli da se tek uvođenjem samoupravljanja država počinje transformirati u nedržavu, da sve do ove faze, faze izgrađenog socijalizma, samo narastaju uvjeti i pretpostavke za izumiranje države.⁴⁴⁾ I ovo je pogrešno i rezultat je pogrešnog shvaćanja države, tj. diktature proletarijata, o kojem je već bilo riječi.

Ovo pitanje, kao i mnoga druga, moguće je riješiti samo ako se pođe od suštine države. Država je organizacija vladajuće klase koja čini manjinu u društvu, i kad to počinje prestajati da bude, onda i počinje da izumire. Za nas je to socijalistička revolucija i uspostava diktature proletarijata, ili onaj »prvi i posljednji akt države«.

Shvaćanje da država počinje izumirati tek s uvođenjem društvenog samoupravljanja razvijeno je i u nas. Naravno da je i ovdje nastalo uslijed »zaboravljanja« šta je država. Naime, područstvljenje — ne samo proizvodnog procesa, to je već uglavnom učinjeno u kapitalizmu — već i upravljanje tim procesom, po našem mišljenju, nije pravilno kvalificirano. Kod nas se poslije rata, kao izraz teških i složenih poslijeratnih prilika, bila razvila široka državna intervencija. Decentralizacija je počela 1949. a 1950. je do-

⁴⁴⁾ Belih, »O dijalektici izumiranja države«, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, br. 1/63, str. 21.

nesen Zakon o radničkom samoupravljanju. Samoupravljanje je uvedeno najprije u materijalnoj proizvodnji, ali je brzo zahvatilo u obliku društvenog upravljanja i druge oblasti, kao npr. prosvjetu, kulturu, zdravstvo itd. Ovo je bila podloga na kojoj su izrasle pogrešne teorije da država počinje izumirati uvođenjem samoupravljanja, i da taj proces i počinje baš u ovim oblastima, tj. privredi, prosvjeti i sl.

Čini nam se da je ovo neispravno. Mada je ovo pitanje već u drugom kontekstu riješeno, ovdje se javlja na nov način, pa ga je potrebno s tog stanovišta i razmotriti. Država je klasna organizacija. Ona je oruđe klase koja raspolaže sredstvima za proizvodnju radi držanja u potčinjenosti klase koja je lišena tih sredstava. Da bi ostvarila svoju ulogu, država se morala zavisno od konkretnih historijskih prilika baviti i drugim djelatnostima. Tako je ona u ispunjenju svoje osnovne zadaće intervenirala u najrazličitije oblasti društvenog života: privredu, prosvjetu, zdravstvu itd. No ono što je primarno za državu, jest zaštita načina proizvodnje koji je u interesu vladajuće klase. Država je i intervenirala u ostale oblasti društvenog života, samo onda ako je to bilo nužno za održanje datog načina proizvodnje. Zatim, i što je veoma važno, jest činjenica da ta intervencija nije bila ni stalna, a još manje sistematska. Ona se javlja vrlo rijetko i sporadično. Historijski gledano država je iscrpljivala svoju djelatnost u primjeni sile na ugnjetavane klase, te na one članove vladajuće klase koji su kršili neophodnu »društvenu« disciplinu. Tek u posljednjim decenijama država zahvaća jače u privredu i ostala područja društvenog života, a posebno od velike krize do 1929. godine. Ingerencija države u ovim područjima, javlja se samo onda kad vladajuća klasa nije mogla na drugi način osigurati reprodukciju svog načina proizvodnje.

Ali onda ono što se sporadično javlja ili može javiti, ne može predstavljati bitnu značajku i suštinu pojave. Prema tome, oduzimanje privrednih, prosvjetnih i dr. poslova od države, ne bi se samo po sebi moglo smatrati izumiranjem države. Da li onda samoupravljanje u ovim oblastima znači izumiranje države ili ne? Odgovor nije niti u da niti u ne, već u da i ne. Ne, jer to u pravilu i nije bila državna djelatnost, te djelatnosti nisu nikad bile bitne oznake države i njezine sadržine, pa ne vidimo zašto bi njihovo vraćanje društvu samo po sebi moralo značiti izumiranje države. Jeste, jer prenošenje ili tačnije vraćanje tih poslova društvu u našim jugoslavenskim socijalističkim uvjetima i prilikama ne smijemo promatrati izolirano, već kao integralni dio posvemašnjeg procesa kretanja i transformacije starog društva u novo, kao dio procesa podruštvljenja cijelog društvenog života i rada.⁴⁵⁾ I samo društveno samoupravljanje posljedica je novih društvenih odnosa u nas. Prema tome, u temeljima su društvenog samoupravljanja: društveno vlasništvo nad srestvima za proizvodnju i njima odgovarajući odnosi proizvodnje, odnosi u kojima dolazi do spajanja neposrednih proizvođača i sredstava za proizvodnju. Društveno samoupravljanje, kroz koje istina tek dolazi do ovog spajanja, izraz je tih novih društveno-ekonomskih odnosa.⁴⁶⁾

45) U tome se i sastoji izumiranje države, i kraj tog procesa bit će kraj države.

46) Samoupravljanje je oblik ili forma tih odnosa. I treba lučiti, jednako kao i u kapitalizmu i prošlosti uopće, društveno-ekonomski odnos od forme u kojoj se on javlja. Inače bi se došlo do poistovećenja baze i elemenata suprastrukture.

Na taj način nije tačna tvrdnja da država počinje izumirati s radničkim ili društvenim samoupravljanjem. To bi bilo u punoj suprotnosti s prirodom države. Država je organizacija klasnog gospodstva, ona je odvojena i otuđena od većine društva, pa se njezino nestajanje po prirodi stvari i može sastojati kad počne gubiti te oznake. To bi bilo u suprotnosti sa stavom da je prvi akt u kome država istupa kao predstavnik cijelog društva ujedno njezin posljednji samostalni akt kao države. Ili s Lenjinovim stavom da diktatura proletarijata, tj. vlast ogromne većine, znači i izumiranje države. Društveno je samoupravljanje dalja faza, istina veoma značajna i odlučna faza u tom procesu, ali nikako početna faza.

Da bi se potkrijepio stav da država počinje izumirati sa samoupravljanjem, zna se pozivati i na Marksa, pa čak tvrditi da je on osnivač takve teorije. To ne odgovara istini. Marks ne govori o tome izričito ništa. I ne samo da ne govori, već on kao dosljedni protagonista historijskog materijalizma nije ni mogao o tome govoriti. U njegovo vrijeme historijsko iskustvo nije davalo materijala za odgovor na to pitanje. U takvim uvjetima postaviti takvu teoriju značilo bi baviti se proročanstvom, a Marks kao i ostali klasici nisu to činili. Oni su uvijek analizirali empiriju i na temelju toga zaključivali. Iskustvo je jedino bilo dostatno za izvod: razvoj proizvodnih snaga dostigao je nivo kad su klase postale smetnja daljem njihovom nesmetanom razvoju i one moraju iščeznuti, a s njima i država kao njihov pandan.

Određiti u kojem će dijelu država početi izumirati nije ni moguće. Kad i kako će izumrijeti ova ili ona država, to ovisi i mora ovisiti o njezinim objektivnim, pa i subjektivnim uvjetima. Stvarno izumiranje države može se sastojati samo u nestajanju svake od društva, odnosno njegove većine, odvojene organizacije sile, što država i jeste. No kako je i armatura te sile vrlo obimna i složena, i varira od države do države, kao i uvjeti života u njima, ni tu se ne mogu postavljati recepti.

Proces izumiranja države je dvostran. S jedne strane, i prije svega, on se sastoji u nastajanju nove društvene organizacije, nastajanju slobodnih društvenih asocijacija, a s druge strane u prožimanju državne organizacije društvenim elementima, preobražaju državnih organa u organe društvenog upravljanja. Dakle, jednako kao što se i nastanak države nije sastojao samo u nastanku novih organa, već i u preobražaju gentilnih organa u državne organe, tako isto imamo taj proces i u fazi njezinog nestanka — naravno u obrnutom pravcu. Preobražaj državnih organa u organe samoupravljanja je sekundarna strana tog procesa, i mora biti sekundarna. Međutim, sovjetski teoretičari, opterećeni i ovdje etatističkom strukturom mišljenja, smatraju, naprotiv, da će preobražaj države i državnih organa u organe komunističkog samoupravljanja biti osnovni pravac razvoja nove komunističke organizacije društva.

*

Mislimo da se na kraju može konstatirati da je cijela teorija o općenarodnoj državi samo skup kontroverza i grubo odstupanje od stavova naučnog socijalizma u pitanju države, odnosno diktature proletarijata.

РЕЗЮМЕ

Автор в начале своей работы подчеркивает то, что феномен государства очень рано стал предметом научного интереса человека, и что он это остался до сих пор.

Историческое место и роль государства обычно понимают двумя противоположными способами: позитивным или негативным. Писатели владеющих классов имеют, по правилу, позитивную, пока писатели угнетенных — негативную позицию по вопросу государства. Поливалентная и противоречивая природа государства способствует таким противоположным оценкам о государстве. Она, именно, с одной стороны является учрежденным, порабощающим человека, а с другой стороны она необходима в классовом обществе.

Государство является центральным вопросом социалистической революции, и то по двум причинам: а) поэтому, что против него, т. е. буржуазного государства как сторожа капиталистического способа производства, направлена акция в революции, и б) поэтому, что государство один из видов отчуждения человека, и его, как такое в процессе отмены отчуждения человека, также нужно отменить. Обе причины требуют полную научную ясность по вопросу о государстве. Вопрос о государстве, таким образом, никогда не является чисто теоретическим вопросом. Наоборот, он всегда являлся и является вопросом величайшего практического-политического значения. Это, конечно, относится и к советской теории о всенародном государстве.

Затем, автор изображает позицию советской теории об условиях, доведших на основе этой теории до превращения государства диктатуры пролетариата во всенародное государство. Здесь говорится о переменах в экономической сословной структуре в советском обществе, о нивелировании социальных разниц, исчезновении сословия эксплуататоров, и что все это довело до морально-политического единства советского общества, на основе чего, логикой этого развития — так как не имела больше кого угнетать — диктатура пролетариата потеряла *raison d'être* своего существования и превратилась в государство всего народа.

Писатель считает, что теория о всенародном государстве прежде всего теория о самой сущности и понятии о государстве и диктатуре пролетариата, и с этой точки зрения рассматривает ее. Тотчас подчеркивает, что позиция о всенародном государстве в сопротивлении с пониманием научного социализма по этом вопросу. Он считает, что ошибка этой теории заключается в ошибочном понимании переходного периода. Именно, этот период не понимают как одно целое, как один процесс, а разделяют его в отдельные фазы, которым отвечают отдельные формы надстройки. Писатель, затем, цитирует положения классиков марксизма о государстве и диктатуре пролетариата, поэтому что их считает правильными, как и поэтому, что советские авторы начинают с них. В этом контексте он приводит и некоторые свои мысли о диктатуре пролетариата. На конце писатель заключает, что диктатура пролетариата является организационной формой, характеризующей целый переходный период, а не лишь его одну фазу, как говорят советские авторы. Фазы развития диктатуры пролетариата — фазы ее вымирания, т. е. государства, на смену которого приходят свободные коммунистические ассоциации.

Ошибка советских теоретиков является в том, что диктатуру пролетариата сводят к насилию над свергнутыми эксплуататорами. И как исчезает сословие эксплуататоров, так исчезает и диктатура пролетариата. Между тем, за диктатуру пролетариата, прежде всего, не является существенной ее насильственная сторона, а организаторско-творческая. Именно в этой своей роли диктатура пролетариата продолжает свою историческую миссию все до коммунизма. Конечно, всегда сообразно ступени развития нового общества, что в то же время значит и все более глубокий процесс ее исчезновения.

Писатель считает, что положение советской теории в сущности является повторением ошибки немецких социал-демократов из прошлого века. Ссылку советской теории на иные, социалистические условия, в которых возможно народное и всенародное государство, автор отбрасывает как несоединимое с марксистским пониманием государства. В таких условиях, хотя они действительно и социалистические, полугосударство только могло еще больше потерять обозначения государства, но никак не могло перерасти в какое новое, да ни во всенародное государство.

автор в такой же познании видит истинный путь к
юзе, видит новый вариант этатизма, который может быть очень опасным,
потому что является отрицанием предыдущего, а в самом деле он только
его вариант.

Автор отбрасывает положение, в котором государство диктатуры
пролетариата и всенародного государства являются государствами тождественного типа. Ибо, если первое государство является сословным, а второе — государством всего народа, тогда бы это были качественно различные вещи, даже не могли бы войти в тот же самый род.

И на конце, автор, в согласии со своей концепцией, оспаривает позицию советской теории и одной части югославской, что государство начинает вымирать только с введением самоуправления. Установление диктатуры пролетариата является началом этого процесса, а самоуправление представляет собой, наверно, дальнейшую значительную фазу этого процесса, но никак же исходную.

(Перевела Зорица Протич)

SUMMARY

In the beginning of his work the author emphasizes that the phenomenon of the state very early became the subject of scientific interest of man and that it has been such until today.

Historical position and role of the state has usually been considered in two opposite ways: positive or negative one. The writers of the ruling classes have as a rule positive attitude and the writers of the suppressed have negative attitude concerning the state. The polyvalent and contradictory nature of the state contributes to such contrary judgements about the state. It is, namely, on the one hand, the institution which plunders man, and on the other hand it is necessary in the class society.

State is the central question of the socialist revolution, and there are two reasons for that: 1, because it is against the bourgeois state as a watcher of the capitalist way of production directed action in revolution, and 2, because the state is one of the aspects of human alienation, and should be as such eliminated in the process of the elimination of the alienation of man. Both reasons seek full scientific clearness concerning the state. The question of the state, in this way, has never been pure theoretical question. On the contrary, it has always been the question of the greatest practical-political importance. It is also worth for the Soviet theory about a national state.

After that the author speaks of the attitude of the Soviet theory about the conditions which, according to the theory, have brought to the transformation of the state of dictatorship of proletariat into the general national state. It has been spoken about changes in the economic and class structure in the Soviet Society, of the abolition of social differences, disappearance of the class of exploiters and all those things have brought to the moral-political unity of the Soviet society. On that foundation and according to the logic of the development because there was nobody else to be exploited — the dictatorship of the proletariat has lost its *raison d'être* of its existence and turned into the state of the whole nation.

The author considers that the theory of the general-national state is before all the theory about the essence and notion of the state and the dictatorship of the proletariat itself, and it has been considered from that point of view. It has been brought out that the attitude about the general-national state is in the contradiction with the understanding of the scientific socialism in this question. The author thinks that the error of the theory is in the misunderstanding of the transitive period. Namely, the period is not considered as a whole, one process, but it is divided in separate phases with separate forms of construction.

After that the author puts forward the attitudes of the classics of Marxism about the state and dictature of the proletariat, because he considers them correct, and because the Soviet authors start from them. In this context he puts forward some of his own thoughts about the dictature of the proletariat. At the end he concludes that the dictature of the proletariat is an organizational form which characterizes the whole transitive period, and not only one of its phases, as the Soviet authors say. The phases of the development of the dictature of the proletariat are the phases of its becoming extinct, i. e. of the state which becomes changed by the free communists associations.

The fault of the Soviet theoretists is also in reducing the dictature of the proletariat to the violence over the deposed exploiters. By the diminishing of the class of exploiters, diminishis also the dictature of the proletariat. Meanwhile, for the dictature of the proletariat is not essential, before all, its violent side, but the organizational-creative one. Just in that role the dictature of the proletariat continues its historical mission until communism. Naturally, always according to the grade of the development of a new society, what at the same time means deeper and deeper process of its disappearance.

The writer considers that the attitude of the Soviet theory is essentially repeating of the errors of the German social-democrats from the last century. Referring of the Soviet theory to another, socialist social condition, wherein a national state is possible, the author rejects as incompatible with the Marxian understanding of the state. In such conditions, although they are socialist, semi-state could even more loose its marks of being a state, but it could in no way become a new state, even national one. The author in such an attitude sees an apology of the state in the Soviet Union, he sees a new variant of etatism which can be very dangerous because it appears as a negation of the earlier one, and it is in fact only one of its variants.

The author rejects the attitude that the state of the dictature of the proletariat and the general national state are of the same historical type. If the former be a class one, and the latter be the state of the whole nation, then they would be qualitatively different things, and they could not be of the same kind. And at the end the author, in accordance with its conception, neglects the attitudes of the Soviet theory and a part of the Yugoslav theory, that the state begins to disappear by introducing self-government. The appearance of the dictature of the proletariat is the beginning of that process, and self-government represents, it is true, an important phase of that process, but in no way a beginning one.

(Translated by S. Paleček)